

23 מאי 2021

שירותי רווחה בחברה הערבית

1. נייר עמדה זה נכתב ומוגש לכבוד הדיון הפותח של הוועדה המיוחדת לענייני החברה הערבית של הכנסת. אנו באיגוד העובדות והעובדים הסוציאליים קוראים לוועדה לשים על סדר יומה את מצב שירותי הרווחה בחברה הערבית ואת התיקונים הנדרשים בהם. בנייר זה נפרט מקצת מהסוגיות הרלוונטיות לסוגיה.
2. שירותי הרווחה עוסקים במניעה ובטיפול במגוון בעיות אישיות, משפחתיות וחברתיות. **מתן שירותי רווחה לתושבים הוא כמובן חובה חוקית של המדינה. לצד זאת הוא גם אינטרס ברור של המדינה.** בכוחם של שירותי רווחה לא רק להבטיח סיוע והגנה לפרט, אלא גם לקהילה הסובבת אותו, למשל באמצעות מניעת עבריינות או שימוש בסמים ואלכוהול, בטיפול באלימות, בצמצום עוני וסיוע בשילוב בשוק התעסוקה ועוד.
3. בשל כך, אנו רואים בדיון בשירותי הרווחה בחברה הערבית ובאתגרים הנוגעים להם כעניין שיש בו גם נגיעה לסוגיות רבות אחרות המעסיקות את החברה הערבית.

החברה הערבית מקבלת תקציב נמוך יותר משל החברה היהודית

4. במבחן התוצאה החברה הערבית זוכה לתקציב נמוך למתן שירותי רווחה ביחס לחברה היהודית.¹ **בישובים הערביים ההוצאה הכוללת למטופל עומדת על 3,387 ₪, בעוד ההוצאה הכוללת למטופל בישובים היהודים (שאינם חרדים) עומדת על 7,318 ₪.** מעניין שההוצאה הכוללת למטופל בישובים החרדים, אשר מצבם הסוציו-אקונומי דומה לשל הישובים הערבים, מגיעה ל-8,749 ₪.²
5. הסיבות לפערים בתקצוב הן מגוונות, אך ככלל מדובר ב-3 סיבות עיקריות:
 - א. **שיטת המצינג:** לפי החוק בישראל, חלק ניכר משירותי הרווחה ניתנים על-ידי הרשות המקומית. המדינה מעבירה לרשות תקציב המכסה 75% מעלות השירות, ורק ככל שהרשות משלימה את ה-25% הנותרים – היא מצליחה לספק את השירות לתושב. כלומר, השיטה מתנה את קבלת התקציב מהמדינה בהשלמתו על-ידי הרשות המקומית. כך, רשות שאינה מצליחה לעמוד בחלקה מאבדת את התקציב. הרשויות הערביות, שברובן נמצאות בעשירונים התחתונים, לא פעם אינן מצליחות להעמיד את חלקן (בפרט כאשר בחלק ניכר מהמקרים הן מלוות על-ידי חשב מלווה מטעם המדינה אשר מסכל כניסה לגירעונות).
 - ב. **תקצוב שאינו נותן משקל מספק להבדלים תרבותיים:** המדינה מקצה תקציב משמעותי למימון שהות במסגרות חוץ-ביתיות, בשל עלותן הגבוהה. מסיבות תרבותיות החברה הערבית נוטה פחות להשתמש במסגרות מסוג אלו ולכן לא זוכה "ליהנות" מהתקציב המיועד להן. כך, למשל, נערה יהודיה זוכה במוצע לתקציב הגבוה ב-40% מנערה ערביה, בשל השימוש השונה במענים חוץ ביתיים המקובלים פחות בחברה הערבית.³ בשנים האחרונות משרד הרווחה מאפשר להמיר את התקציב המיועד למסגרות חוץ-ביתיות למימון שירותים בקהילה, אולם מגביל זאת לעד 40% מהתקציב. אנו מברכים על מהלך זה של משרד הרווחה, ולצד זאת קוראים להרחיבו.

¹ מתוך המסמך "תיאור וניתוח הצעת תקציב משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים לשנת 2019", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פברואר 2018.

² מתוך המסמך "תקצוב שירותי רווחה ברשויות המקומיות", מכון טאוב, דצמבר 2017.

³ מתוך המסמך "נערות וצעירות בסיכון בחברה הערבית והמענים הניתנים להן", מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2016.

ג. **יתרון יחסי של רשויות חזקות**: רשויות חזקות רשאיות לתת שירותי רווחה נוספים לתושביהן, כאשר הן נושאות במימון 100% מעלותן. בשל מצבן הכלכלי, הדבר נפוץ פחות ברשויות הערביות. התוספות הללו מביאות להגדלת הפערים בין החברה היהודית לחברה הערבית.

סוגיות נוספות הנוגעות למצבן של הרשויות המקומיות

6. פערים נוספים בין שירותי הרווחה בחברה הערבית ובין השירותים בחברה היהודית אינם נוגעים ישירות לתקצוב השירותים, אלא לסוגיות נלוות. למשל, הקמת שירותי רווחה דורשת **מבנים ותשתיות**. רשויות חלשות שאין בבעלותן די מבנים מתאימים, נדרשות לממן גם שכירת המבנה והתאמתו. דבר זה עלול לסכל מתן השירות.
7. דוגמה נוספת נוגעת לקיומם או העדרם של שירותים אחרים ברשות, למשל מתחום החינוך הבלתי פורמאלי. מענים מסוג זה יכולים לסייע, למשל, בבניית תוכניות טיפוליות למשפחה, לילדים ולנוער.

עומס ומחסור בכח אדם: הבעיה חמורה פי כמה וכמה בחברה הערבית

8. שירותי הרווחה בכל הארץ סובלים ממחסור בתקינה ובכוח אדם המוביל לעומס עבודה קיצוני ובלתי אפשרי. **לפי נתוני משרד הרווחה, עובדת סוציאלית נדרשת לא פעם לתת מענה למעל ל-300 מטופלים. בחברה הערבית המצב חמור פי כמה וכמה. בישוב תל שבע, למשל, עובדת אחת נדרשת לתת מענה ל-758 מטופלים בממוצע.**⁴ נתונים אלו, אגב, נאספו באפריל 2020, ומאז, בשל משבר הקורונה, חל גידול של עשרות אחוזים בפניות ובהתאם גם גידול קיצוני בעומס.
9. העומס נגרם גם בשל תקנים שאינם מאוישים, כלומר שעומדים ריקים. בשירותי הרווחה בנגב, למשל, ישנו קושי משמעותי באיוש תקנים. משרד הרווחה משקיע מאמצים ומציע תמריצים לעובדים סוציאליים מצפון הארץ להשתלב בעבודה במחלקות שבנגב, אך הדבר לא מביא לפתרון מלא של הבעיה.
10. על כך יש להוסיף כי לעיתים עובדות ועובדים סוציאליים נתפסים כמי שמייצגים את הממסד הישראלי ונתקלים, בשל כך, בחוסר אמון ובחשדנות מצד מקבלי השירות כלפיהם. בשל הידע המקצועי שלנו, אנו יודעים כי גם על חוסר אמון בכוחנו כעובדות ועובדים סוציאליים להתגבר, אולם הדבר דורש יותר משאבי זמן. למשל, עו"ס בשירות מבחן לנוער שתפקידו לאבחן ולטפל בקטינים עוברי חוק מהחברה הערבית זקוק למשאבי זמן כדי ליצור קשר עם הקטין והוריו, ולהצליח לשלב את הקטין בטיפול שימנע המשך ביצוע עבירות בעתיד.
11. בהינתן עומס ותת-תקינה זו, אנשים הזקוקים לסיוע אינם מקבלים אותו או מקבלים סיוע חלקי ולא ראוי. המענה ניתן במקרי קיצון ובמצבים של סכנה משמעותית. אנו מציעים אבן דרך ראשונה בפתרון על-ידי **הגבלת המטופלים לעו"ס פרט ומשפחה במחלקות לשירותים חברתיים**, על-בסיס הצעת חוק שירותי הסעד (תיקון – הגבלת מספר התיקים בטיפול עובד סוציאלי המטפל במשפחות), התש"ף-2020.

⁴ מתוך הכתבה "יותר מ-1600 תיקים בחודש: עלייה חדה בפניות לרווחה ברשויות המקומיות", אתר וואלה, יוני 2020

אלימות כלפי עובדות ועובדים סוציאליים: בעוצמה גבוהה יותר בחברה הערבית

12. האקלים החברתי והאקלים בשירותי הרווחה הכולל, כאמור, עומס עבודה, מבנים רעועים ותקצוב שאינו מספק מביאים לאלימות כלפי עובדות ועובדים סוציאליים. אלימות זו קיימת בישובים שונים בכל הארץ, אולם מנסיוננו עוצמתה בחברה הערבית גבוהה יותר.
13. לשם הדגמה, לפי מחקר שערכה ד"ר טליה מיטל שוורץ-טיירי מאוניברסיטת בן גוריון, כ-87% מהעובדות והעובדים הסוציאליים בחברה הערבית נתקלו באלימות מילולית מצד מטופלים וכ-60% נתקלו באלימות פיזית. 58% מהעובדות והעובדים הסוציאליים השיבו שדיווחיהם בעניין לא נלקחו בצורה רצינית.
14. מצב זה הוא כמובן בלתי נסבל. בעקבות מאבק שהובלנו בקיץ האחרון, תוקצבה לשנת 2021 בלבד תכנית מוגנות להתמודדות עם מקרי אלימות כלפי עובדות ועובדים סוציאליים והבטחת ביטחונם. לאחר תהליך גיבוש מקצועי ארוך במטה משרד הרווחה, אנו נמצאים בראשיתה של הפעלת התוכנית. ואולם, הפעלת התכנית החל משנת 2022 והלאה נתון בסכנה כל עוד תקציבה, 70 מיליון ₪, לא יכנס לבסיס תקציב המדינה.

סוגיות ספציפיות במזרח ירושלים

15. אנו קוראים לוועדה להקדיש תשומת לב מיוחדת לשירותי הרווחה במזרח ירושלים. אוכלוסיית מזרח ירושלים מושפעת כמובן מהמצב הפוליטי והמדיני בעיר. בנוסף, היא מאופיינת בשיעורי עוני גבוהים במיוחד המגיעים ל-75% מהאוכלוסייה (לעומת 29% מהאוכלוסייה היהודית בעיר ו-52% מהאוכלוסייה הערבית בכלל המדינה). כל אלו משפיעים גם על שירותי הרווחה.
16. דוח מבקר המדינה משנת 2019 בנושא "השירותים החברתיים לאוכלוסייה הערבית במזרח ירושלים" מתח ביקורת על מתן שירותי הרווחה בעיר ועל אי-שוויון בין תקציב הרווחה במערב העיר ובמזרחה. מאז חל שיפור נוסף בתקצוב, לרבות תוספת של תקני כח אדם. אנו מברכים על כך. ואולם, הדבר טרם הצליח להדביק את הפערים בצרכים בין האוכלוסיות בעיר ויש להמשיך ולהשקיע את הנדרש.

סיכום

17. שירותי הרווחה מהווים מיקרו-קוסמוס דרכם משתקפות בעיות נוספות עימן מתמודדת החברה הערבית. לצד זאת, הם גם מוקד אפשרי לפתרון הבעיות הללו, ובהן ההתמודדות עם אלימות, עוני, אבטלה, אי-שוויון ועוד.
18. איגוד העובדות והעובדים הסוציאליים נכון להיות שותף לדיונים ולפיתוח הפתרונות בתחום.
19. לפרטים נוספים: עו"ס ועו"ד אפרת רותם, מנהלת חטיבה ארצית, איגוד העובדות והעובדים הסוציאליים. ניתן ליצור קשר באמצעות טלפון שמשפרו 054-7719840 או באמצעות דוא"ל שכתובתו efratr@histadrut.org.il.